

Biekorf

Dat is een leer- en leesblad voor
alle verstandige Vlamingen

WESTVLAAMS ARCHIEF
voor Geschiedenis, Oudheidkunde
en Folklore

Verschijnt maandelijks

55ste jaar. 4.

In Grasmaand, 't jaar 1954.

X HET OUD ZWIN

32070

Voor grote gedeelten van de kustvlakte staat de studie van de waterlopen nog in de kinderschoenen. Slechts enkele gebieden werden bestudeerd, o. a. het gebied ten noordoosten van Brugge. Want is de streek van Brugge ook niet deze van het Zwin? Brugge-het Zwin: dankbaar en boeiend onderwerp, waar menig onderzoeker zijn beste krachten heeft aan gewijd.

Een van de waterlopen die een speciale voorkeur van de onderzoekers schijnt te genieten, en die reeds in veel geschriften behandeld werd, is het Oud Zwin. « Waaron er dan nog over schrijven? » zult ge misschien vragen, beste lezer.

Wel, omdat het ons opgevallen is dat de verschillende auteurs, die over het Oud Zwin geschreven hebben, het niet altijd met elkaar eens zijn, vooral wat de oorsprong van deze waterloop betreft.

En ook nog om een andere reden, nl. om te wijzen op het groot nut van een bodemkundig-geologisch onderzoek door middel van boringen bij dergelijke studies. Het is U toch bekend dat onze kustvlakte grotendeels opgebouwd is uit zee-aanslibbingen (klei en zand), die er tijdens eeuwenlange overstromingen werden achtergelaten door de zee. Deze afzettingen zijn er niet zo maar willekeurig tot stand gekomen,

maar beantwoorden aan een zekere regelmaat. Zo liepen er b. v. in de kustvlakte in vroegere eeuwen talloze kreekken waar men nu op het eerste zicht geen spoor meer van terugvindt, omdat ze dichtgeslibd zijn. De studie van de bodem tot op een zekere diepte laat ons echter toe de loop van deze verdwenen waterlopen nauwkeurig terug te vinden en te vervolgen. In de vroegere kreekbeddingen treft men andere afzettingen (nl. zand) aan dan erbuiten (vnl. klei). Dergelijke studie laat ons dus toe voor een bepaalde waterloop na te gaan of hij het overblijfsel is van een dergelijke kreek — dus een natuurlijke loop, — of dat hij gegraven werd — dus een kunstmatige loop.

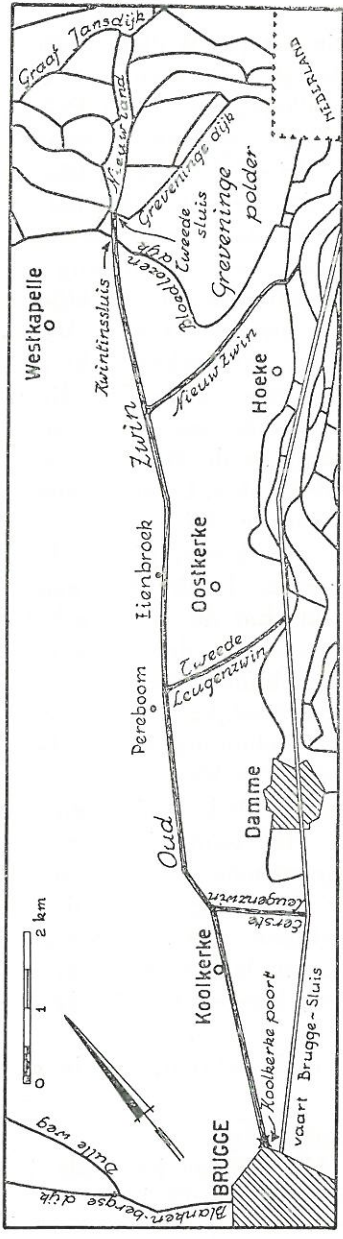
Laat ons, na deze droge « technische », maar noodzakelijke uitweiding, tot het Oud Zwin terugkomen.

Het Oud Zwin is de eerste verbinding van Brugge met de zee geweest. Het liep oorspronkelijk van aan de poorten van Brugge — de Koolkerkepoort — over Koolkerke, Pereboom en Eienbroek — twee wijken van Oostkerke —, tot aan de Bloedlozendijk op Westkappelle. Over deze loop zijn, sedert geruime tijd, alle auteurs het eens.

Voor wat de oorsprong, de onstaansgeschiedenis betreft, is het wat anders. Volgens Jonckheere (1) werd het Oud Zwin gegraven en is het dus een kunstmatige waterloop. A. De Smet heeft dit echter in zijn degelijke studie, die heel wat nieuws bracht over het waterwegennet ten noordoosten van Brugge, tegengesproken en weerlegd (2). Volgens hem is het Oud Zwin een overblijfsel van een stelsel van geulen en moet het vroeger veel breder en belangrijker geweest zijn. Hij haalt een tekst aan van 1334-1335 die luidt :

1) E. Jonckheere : La Contrée de Knocke et du Zwin au XVIIe siècle. Bruges 1912.

2) A. De Smet : 1. Het Waterwegennet ten noordoosten van Brugge in de XIIIe eeuw, in *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, t. XII, 1933, pp. 1023-1059 ; t. XIII, 1934, pp. 83-121. — 2. *De Geschiedenis van het Zwin*, Antwerpen 1939.

— LOOP VAN HET OUD ZWIN —

Merck de tameijke rechtlijnje loop van het Oud Zwin op, met slechts een belangrijke knik ten noorden van Koolkerke. De lijnen onder en rechts op de figuur stellen dijken voor; enkele van deze dijken zijn nog goed bewaard gebleven.

« Dit es 't Oude Zwin dat Jan Walkier heift te cheinze van der stede van Brughe dat men heet scor, dats te verstaene van der Coolkercporte tote Pylyserdam (1) an beden ziden.... Ende van desen vorseiden lande zo es rumelike de driedeel wech ende dike..... ». Waaruit A. De Smet dan besluit « dat het Oud Zwin oorspronkelijk meer was dan een eenvoudig kanaal en dat het alleszins niet een kunstmatig aangelegde waterloop kon zijn », gezien er in verschillende teksten sprake is van « diken » en van « scor ». Volgens J. De Langhe in een studie, die gekenmerkt is door een grote nauwkeurigheid, over de « Monding van het Oude Zwin », (2) is « deze waterloop zonder twijfel gegraven, rechtgetrokken in de bedding van een voormalige, oorspronkelijke kreek ». Later nochtans (3) is hij minder categoriek wanneer hij schrijft: « Misschien gebruik makende van een kreek, die in deze schorren overgebleven was, groeven de Bruggelingen in de 10^e of 11^e eeuw een kanaal naar de Reigarsvliet. Wij weten niet in welke mate zij daarbij van bestaande natuurlijke waterlopen gebruik mielen ».

Welke is nu onze persoonlijke mening over deze fel omstreden vraag ? Het bodemonderzoek, dat we in de streek van Brugge geleid hebben, heeft ontegensprekelijk aangetoond dat het Oud Zwin een *kunstmatige, gegraven waterloop* is. Het loopt inderdaad door verschillende geo-morphologische « landschappen », die elk een verschillende ontstaansgeschiedenis hebben en op verschillende tijdstippen gevormd werden. Bovendien dwarst het menige oude, verzande kreek die we, dank zij onze boringen, konden terugvinden. Het is dus een kanaal.

De bovenvermelde oude teksten, waarin « scor » en

1) Pylyserdam = Bloedlozendijk.

2) J. De Langhe. De Monding van het Oude Zwin. Handelingen Soc. d'Emulation, Brugge. 78, 1935, pp. 121-139.

3) J. De Langhe. De Oorsprong der Vlaamsche Kustvlakte. Knokke 1939.

« dike » sommigen op een dwaalspoor hebben gebracht, spreken dit niet tegen, maar komen onze bevindingen zelfs staven. Als men inderdaad weet dat bedoeld schor « 36 gemeten, 1 line, 36 roeden » groot is (dat is ongeveer 16 ha) en zich « an beden ziden » van het \pm 13 km lang Oud Zwin uitstrekt, dan leert een eenvoudige berekening dat dit schor 13 km lang op ongeveer 12 m breed was. Het gaat hier klaarblijkelijk om de beide kanaalbermen (13 km lang en ieder 6 m breed), die aan Jan Walkier verpacht werden. In dit verband verwijzen we naar een werk van J. Boes (1), waar hij handelt over de verpachting van de bermen van de Lieve, een kanaal dat in de tweede helft van de 13^e eeuw Gent met Damme verbond. De verpachting geschiedde bij opbod ; de pachter kon zelf verhuren aan derden.

Het Oud Zwin werd gegraven nadat de Bloedlozendijk in het oosten tegen de overstromingen van het Zwin was opgeworpen in de 11^e eeuw (2). Vanaf de Koolkerkepoort was het met Brugge-binnenstad verbonden door de Oude Reie. Te Westkapelle mondde het uit in de machtige Zwiniham, langs een opening in de Bloedlozendijk, die van een sluis was voorzien. Het bestaan van deze sluis, de Kwintinssluis, werd duidelijk door A. De Smet en J. De Langhe bewezen. Toen in de 13^e eeuw de Greveningepolder werd gewonnen, had men de uitmonding van het Oud Zwin mee ingedijkt. Het was dus noodzakelijk een tweede opening, deze keer in de Greveningedijk, te maken, die eveneens van een sluis was voorzien. De ligging van deze tweede sluis werd door J. De Langhe bepaald ; ze lag ongeveer aan de oude Schapenbrug ; tussen beide sluisen lag een 250 m lange strook, die

1) J. Boes : De Lieve, eerste kunstmatige verbinding tusschen Gent en de zee. Bull. der Maatsch. van Geschied- en Oudheidkunde te Gent. 37^e jaar, pp. 7-64, Gent 1929.

2) J. Ameryckx. Ontstaan en Evolutie van het Zwin in België. Natuurwet. Tijdschr. 34 (1952), pp. 99-110, Gent 1953.

zou dienst gedaan hebben als sas. Bij verdere indijkingen werd er echter op gelet de monding van het Oud Zwin niet meer mee in te dijken om de verbinding ervan met de Zwininham te verzekeren. Aldus werd een nauwe doorgang tussen verschillende polders opengehouden, langs dewelke het water van het Oud Zwin kon wegvloeien. In de 15^e eeuw werd, door de aanleg van de Graaf Jansdijk, de doorgang afgesloten, waardoor het Nieuwland ontstond. Tussen de twee dijken van het Nieuwland kronkelt nog een smalle gracht, overblijfsel van de afvoergeul, die eens in de Zwininham uitmondde.

Het Oud Zwin schijnt in het begin van zijn bestaan een belangrijke rol gespeeld te hebben voor de scheepvaart, als verbinding tussen Brugge en de zee (de Zwininham). J. De Smet toonde immers aan dat er langs de Oude Reie, de voortzetting van het Oud Zwin, een « handelsplaats » of « wijk » gevestigd was, de Ketelwijk (2). Het belang voor de scheepvaart zou weldra afnemen ; inderdaad beschikte men spoedig over een grotere verbindingsweg met de zee, nl. het eigenlijke Zwin, dat tot Damme liep en vandaar met Brugge verbonden was door de Reie. Het Oud Zwin heeft van dan af een andere, niet minder belangrijke rol, gehad, nl. te zorgen voor de ontwatering van het poldergebied. Een deel ervan zou nochtans weer voor een tijd bevaren worden. Rond 1557 werd het Oud Zwin vanaf Brugge tot aan Pereboom uitgediept ; vandaar voeren de schepen langs het tweede Leugenzwin tot een paar km ten noordoosten van Damme, om vandaar langs de « Varsche Vaart » Sluis te bereiken (3).

1) J. De Smet. De oude hydrografie van de Stad Brugge. Handelingen Soc. d'Emulation, Brugge. 86, 1949, pp. 5-22.

2) J. De Smet. De Brugse WHC-namen. Handelingen Soc. d'Emulation, 1948, pp. 112-117. Brugge 1948.

3) A. De Smet t. a. p.

En wanneer ik, om te eindigen, U zeg, waarde lezer, dat ook een andere belangrijke waterloop, nl. de Reie tussen Damme en Brugge, gegraven en dus kunstmatig is, dan zult ge misschien verwonderd opkijken. Nochtans is het zo..... maar dat is een volgende keer.

Ing. J. AMERYCKX,
Centrum voor Bodemkartering, I. W. O. N. L.

« MEENENSCHÉ WAEGEWIELDRAEYERS »
EN WIELEN VAN MENEN

Vanwaar komt die toenaam « Meenensche Waegewieldraeyers », in den « Brugschen Almanach voor 't Jaer 1885 » tussen andere spotnamen op steden en gemeenten vermeld ? (Biekorf 1953, 30). Uit de — voor dat jaar 1885 — verouderde spelling van deze lijst, mag men veronderstellen dat zij een afschrift of herdruk is. Op welk een vroeger document zij teruggaat, is moeilijk vast te stellen. Op ergens een lijst in een oudere almanak ?

Uit de beschrijving van de Franse reiziger Derival, die in 1783 Menen bezocht (Le Voyageur dans les Pays-Bas Autrichiens, 5, 394-400 ; Amsterdam 1783), vernemen wij dat de wagenmakers van Menen heinde en verre bekend waren als specialisten in het vervaardigen van lichte en sterke rijtuigwielen. Vreemde reizigers bestelden vooruit nieuwe wielen te Menen : zij gaven de afmetingen op en de datum van hun doorreis door Menen ; bij hun aankomst vonden zij de wielen gereed en lieten ze aan hun rijtuig zetten. « Dat gebeurt bijna dagelijks, zegt Derival, gezien de ligging van Menen op een kruispunt van druk verkeer. En men prijst algemeen de uitzonderlijke hoedanigheden van de Menense wielen ».

De spottende toenaam « Wagenwieldraaiers » gaat blijkbaar terug op de faam van de Menense wagenwielmakers uit de tijd van Maria-Theresia.

Cornelissen (Volkshumor 2, 238) spreekt alleen van de « Wagenwielvangers van Meenen » en verhaalt een anecdote over het « vangen d. w. z. gevangennemen van wielen ». Ziehier dat eigenaardig verhaal.

Den 24 Juli 1546 reed een voerman door de stad en verpletterde onder zijn wagen in de Halewijnstraat het twaalfjarig dochtertje van een zekere heer Columban. De baljuw

kwam met zijn volk ter plaatse van het ongeluk, legde beslag op de vier wielen van de wagen en liet ze naar het gevang overbrengen; daardoor wilde hij de voerman dwingen om te Menen te blijven, totdat de schepenen over het ongeluk zouden uitspraak gedaan hebben. De voerman echter liet door een Menense wagenmaker andere wielen aan zijn wagen zetten en reed haastig de stad uit, zijn *gevangen wielen* achterlatende. En baljuw en schepenen van Menen stonden met een neus, en trokken op hun stad de spotnaam « wagenwielvangers ».

Deze anecdote, overgenomen in *Ons Volksleven* 8, 1896, 41, komt voor in een handschriftelijke Chronycke van Yper (U. B. Gent, nr. 616). Een datering van deze Kroniek wordt niet opgegeven.

Een verder onderzoek zou hier kunnen uitmaken of deze « wielvangers » ouder zijn dan de « wieldraaiers ». In elk geval ligt er meer literatuur in het vangen dan in het draaien of maken van wielen.

E. N.

MOLENS IN WEST-VLAANDEREN. 1801.

In 1801 telde het Leiedepartement, de latere provincie West-Vlaanderen, het volgende aantal molens :

1. Korenwindmolens : totaal 674, verdeeld over de vier arrondissementen als volgt : Brugge 219, Kortrijk 196, Ieper 149, Veurne 110.

Deze molens waren talrijk in de steden (op de vestingen), en bijna elk dorp had er een.

2. Watermolens voor koren : totaal 22. Twee ervan werkten te Brugge op de vestingen; de overige werkten op de Leie, 7 in het arr. Ieper en 13 in het arr. Kortrijk.

Het meel van de watermolens was fijner gemalen wegens het regelmatig werk. Doch de windmolens bereikten een bijna gelijke fijnheid.

3. Windmolens, andere dan korenmolens : totaal 158. Daarvan waren 139 oliemolens. De overige maalden snuiftabak (11); schors voor de huidvetterij (2); vijf molens werkten voor de bemaling van moerland en één molen was een « voldersmolen » (pour fouler les étoffes).

— Volgens het *Mémoire Statistique du Département de la Lys*, blz. 149-150. Parijs, Jaar XII (1803-4). D. V.

DE IZEGEMSE LIJNWAADHANDEL

(vervolg van blz. 41)

III. DE TELEURGANG OP HET EINDE DER ZESTIENDE EEUW.

Zo de 16e eeuw « de gulden eeuw van de Izegemse linnenhandel » mag genoemd worden, toch geldt deze benaming geenszins voor het laatste kwart van deze beroerde eeuw. De economische crisis sloeg aanvankelijk alleen de grotere handelscentra als Antwerpen, waar reeds in 1566 de dalende curve begon. Zij won de kleinere steden en het platteland eerst in 1572-73, toen Alva's noodlottig beleid de vreemde handelskolonies uit de Scheldestad verdreef. (1) In Juni 1571 beval Alva van Augustus af de heffing van de 10^e en 20^e penning. De registers van deze belasting leveren voor Izegem een paar belangrijke gegevens die het beeld van de linnenhandel op de vooravond van de grote beproeving vervolledigen. (2)

Het « Cohier vanden thienden penninck van twasdomme vande coopmanschepe der coopliden in Yseghem vanden jaehre en den ougste 1574, getaxeerd volgens de instantien ende ordnantien daer up ghesteken » vermeldt de volgende kooplieden :

« Samyn Sap gheeft over dat hy heeft in coopmanscepe de somme van 700 lb., compt den thienden penninck over twasdom vanden voorn. jaere ten advenante van zesse ten honderden..... 4 lb. 4 sc. »

Volgt dan de taxatie van : Roegaer Maertin op 600 lb. ; Jan Hoorman op 700 lb. ; Lucas de Muelenaere op 800 lb. ; Jan de Reepere op 650 lb. ; Maertin de Boom en Ant. Vanneste te zamen op 920 lb. ; Mahieu Yde en Pieter de Cogghe te zamen op 700 lb. ; Pieter vander Bruggen en Sal. Ruusschout te zamen op 1800 lb.

De som van « den wasdomme » of winst van deze twaalf Izegemse kooplieden beliep, voor het jaar

1) Sabbe 300-301.

2) SA. Gent, nr. 142/39 : Register 20e penning op de erfachtige en verpachte goederen (1561). Lijst van de belaste kooplieden (1574). Register van de 5e penning geheven op de erfachtige en verpachte goederen binnen Izegem.

1574, 8070 pond. Daar het hier gaat om een fiscaal stuk waar steeds moedwillig in één richting overdreven wordt, en daar er voldoende vergelijkend materiaal ontbreekt, kunnen wij hier slechts de omvang van de Izegemse handel vermoeden, echter niet nauwkeurig bepalen, zoals we dit enigszins kunnen voor het jaar 1581.

Uit de belastingregisters van 1571 (twintigste pennink) en uit deze van 1577 (vijfde pennink) is ons tevens de pachtsom van de lijnwaadel voor deze beide jaren bekend. « Jan vande Mandre huert jeghens mynen heere van Yseghem de lynwaetelle (in het Kortrijks afschrift staat er « lijnwaadhalle ») voor 552 lb. Compt den xx penninck 27 lb. 12 sch. » In 1577 pacht dezelfde Jan vande Mandre aan dezelfde eigenaar, tegen eenzelfde som. (1)

Vanaf 1575 werd een ware vloed van rampen over Izegem, zoals over gans Vlaanderen, uitgestort. Voor eerst in 1575 de pest die, in 15 weken tijds, 3600 communicanten ten grave sleept. (2) In October - November volgde de quasi-totale uittocht van gans de parochie, inclus de pastoor, naar Gent waar ze een tweetal maanden verbleven. (3) Enkele jaren later, nl. in 1589, wachtte een nieuw onheil de plaatselijke lin-

1) In 1577 gaat het zeker over de lijnwaadel : de tekst zelf laat daar geen twijfel mogelijk. In dat jaar kon de lijnwaadhalle niet verpacht worden daar ze door brandramp verwoest was ; eerst midden datzelfde jaar werd met de wederopbouw begonnen. De griffier der heerlijkheid Pieter de Cogghe noteerde daarover : « ende op den 13 Juny 1577 legde ick, Pieter de Cogghe, den eersten steen aen de nieuwe halle ende legde daer onder goudt endeselve (tendrinckgelde) ». — Handboek van de rederijker Jan-Baptist Vandewalle en volgende. (Eigendom van het weekblad « De Mandelbode »). Daarin de vermelding van het uittreksel uit het verdwenen « Handboek van Pieter de Cogghe ».

2) Handboek Vandewalle, volgens de aanhaling in Tanghe's Parochieboek blz. 54.

3) Tanghe. Parochieboek, 1863, blz. 55. — SA. Izegem. Disrekeningen St. Hilonius, 1579-80 ; Kapelaan Pieter de Wevere wordt betaald voor twee maanden dienst gedurende de vlucht van pastoor Joannes de Brauwere (Brauweries), vriend van Molanus en schrijver van een leven van de H. Hilonius.

nenhandel. Op Dinsdagnamiddag 15 Juli rond drie uur werd de in 1577 herbouwde lijnwaadhalle samen met het klooster der Grauwe Zusters en zeer veel huizen, o. m. dit van de griffier de Cogghe (die het geval in zijn Handboek noteerde), door de vrijbuitersbenden, die de streek onophoudend doorkruisten en het land onveilig maakten, in brand gestoken. (1) Was het te verwonderen dat de kooplieden, hoe gehecht ook aan hun bloeiende handelsplaats, alle hoop op betere tijden lieten varen en hun schreden, hun soms vluchtende schreden, richtten naar betere oorden? Het volledig relaas van deze massale vlucht, samen met dit van de schromelijke verwoestingen die vooral in West-Vlaanderen werden aangericht — te Izegem lag de kerk in puin en drie hofsteden in de buurt volledig uitgebrand — is nog niet opgemaakt. Enkele gegevens zijn toch voorhanden.

In 1578 trokken een paar Izegemse wevers, samen met de grote menigte die uit Menen vluchtte, mee naar Haarlem: het waren Clement Schotte, met vrouw en kinders en, Joost Dray. Het volgend jaar weer twee huisgezinnen naar Haarlem nl. Wouter Duyffhuys (te Izegem heette hij Duyfhuze) en Pieter Balin. (2) Einde 1579 de reeds vermelde uittocht naar Gent. De familie Vande Mandre, waarvan een telg de lijnwaadelle pachtte, week uit of bleef te Gent na de vlucht van

1) Handboek Vandewalle naar « Handboek de Cogghe »; zie Tanghe, Parochieboek, blz. 53: « Den 18 April 1589 soo verbrande myn huys op een dyssendagh, omtrent ten drie ueren naermiddagh. Ten zelve tyde verbrandde de halle *wederom* (het schijnt dus in 1577 ook een brand geweest te zijn) t' Yseghem en noch veel meer andere huizen.» Vgl. P. Hildebrand, *Le Couvent des Soeurs Grises à Iseghem in Neerlandia Franciscana*, 1919, 13: « Dans l'embrasement dudit bourgue d'Iseghem, arrivé le 18 avril 1589 à trois heures après-midy ». (18 April 1589 was echter een Vrijdag).

2) J. L. M. Eggen. *De Invloed door Zuid-Nederland op Noord-Nederland uitgeoefend....* blz. 218-219 Gent 1908: uitg. Kon. Vl. Academie).

1579. Na 1583 vestigden zij zich te Antwerpen om ten slotte ook de weg naar het Noorden in te slaan, nl. naar het linnencentrum Haarlem, van waaruit zij, Joost en Karel, geboren Izegemnaars, een verzoekschrift richtten naar de Zuid-Nederlandse overheid. Uittocht ook van veel wevers naar Brugge waar zij op 8 April 1579 verlof krijgen « huerliedier ghecostumeert ende eyghen werck met zooveel getouwen als hem beliefte » (practisch met vier) uit te oefenen. (1)

Niet zo spoedig echter zou het eens zo drukke weversnest stilvallen. Nog gedurende het verblijf te Gent, of kort nadien, had het naijverige Kortrijk zijn drijfverijen hernomen. De xviii Mannen deden in 1579 al het mogelijke voor de « abollition des marchés campestres et signament celuy d'Yseghem, appartenant au Seigneur de Reisseghem, comme ilz avoient fait es troubles de l'an [15]39 et 40. » (2) Op 22 Februari 1580 raadpleegden de Kortrijkse schepenen Gentse juristen « nopende tplacaet daer by de marct van Yseghem verboden was. » (3) Van korte duur was deze overwinning.

De licent rechten op lijnwaad, door de Izegemnaar François (van) Langhemeersch in groothandel van 15 December 1580 tot 15 Maart 1581 verzonden, bedroegen maandelijks 120 lb. t. of 240 lb. p. dus 2880 lb. 's jaars. (3) Jammer genoeg kennen wij niet het bedrag per stuk. Toch belichten de voornoemde licent rechten het omvangrijke zakenvolume van de Izegemse linnenmarkt: immers in hetzelfde jaar bedroeg de Kortrijkse linnenaccijns 550 lb., de el 130 lb. 30 sch.,

1) R A B. Ambachten, fonds Delepierre, 2e reeks, 3676, Blauw nummer. nr. 9092 (1591, Oct. 12) en nr. 9096 (1589, Aug. 5).

2) F. De Potter. Une page de l'histoire de Courtrai in *Messa-ger des Sciences et des Arts*, 1876 (blz. 15 van de Overdruk).

3) ARA. RK. 33323, stadsrek. Kortrijk 1579-80, f. 146 v.

4) Rijsel, Archives départementales du Nord. B. 6839, f. 30. « De ceulx d'Ysenghien... pour la recognoissance et droict de susdites licences des toilles qui se transportent en gros hors la-dite paroiche d'Ysenghien... »

het Eeklose ellerecht 2636 lb., het Oudenaardse 1820 lb. in 1580, 1092 lb. in 1581. (1) Deze verrijzenis van Izegem viel schijnbaar niet in de smaak van Roeselare: in Juli 1581 betoogde deze laatste stad bij de gouverneur Scotis te Brugge « haar perplexiteit.... ter causen van tsurceren vande marct van Yseghem. » (2)

De gegevens bewijzen duidelijk dat practisch tot begin 1582 de Izegemse markt zijn vorige kracht en productiviteit heeft behouden. Vanaf dit jaar echter krijgt de handel te Izegem een zeer gevoelige inzinking. Dit blijkt te over uit de lijsten van de Izegemse buitenpoorters van Kortrijk (3), in de jaren 1580-1590. Voor het jaar 1581 zijn er nog 486; een jaar later is dit getal geslonken tot op 196, het volgend jaar 1584 zijn er nog slechts 89 en in 1585 amper 83. Voor 1586 staan er 103 genoteerd; 1587: 91; 1588: 90; 1589: 83; 1590: 90. In deze jaren verdwijnt voorgoed uit Izegem het machtig linnenkoopmansgeslacht der Crommelincs dat de stichting van bijna alle Westvlaamse linnenmarkten had bevorderd. Amand Crommelinc komt op de lijsten der buitenpoorters van Kortrijk voor tot in het jaar 1582-1583, dan verdwijnt hij voorgoed van het toneel. Wij treffen een afstammeling van dit koopmansgeslacht aan, enkele jaren later, te St. Quentin, nl. Pieter Crommelinc, die in deze stad met veel succes in 1595 zijn Kamerijkse « Fijnlinnen-Compagnie » stichtte. (4)

Tekenend voor het verval van de Izegemse markt was wel het feit dat de lijnwaadhalle, die vroeger tweemaal (nl. in 1452 en in 1577) onmiddellijk na de brandramp hersteld werd, nu in puin bleef liggen tot zelfs op het oogenblik dat Sanderus in 1640 een schets

1) Sabbe 225.

2) SA. Roeselare, nr. 226. Stadsrek. 1580-81.

3) SA. Kortrijk. Poorterslijsten van 1581 tot 1590.

4) Sabbe 364, nota 8: Stadsbibliotheek te Saint-Quentin; unicum betreffende Pieter Crommelinc (anoniem). Archives Nationales, Parijs. K. 907, nr. 30.

van Izegem kwam opnemen. Het terrier van Izegem in het jaar 1653 drukt zich derwijze uit : « waar vroeger de halle placht te staan » en het terrier van 1764 spreekt nog slechts van een « hallegangske ». (1)

De oorzaken van deze teleurgang zijn natuurlijk veelvuldig. Het uitwijken der Zuidnederlandse kooplieden ten gevolge der politieke en godsdienstige beroerten, samen met de groeiende contraliserende macht der steden, zijn wel de voornaamste. Beroofd immers van deze kooplieden zou het herrijzend Izegem, dat in 1604 zijn kerk deed herstellen, (2) niet meer in staat blijken zijn vroeger aanzien in de linnenhandel te heroveren. De omliggende steden, vooral Roeselare en Kortrijk, hadden, na een halve eeuw vruchteloze strijd, nu voorgoed hun oude rivaal verdrongen. J. GELDHOF

1) Volgens een afschrift van L. Slosse van het spoorloos verdwenen terrier van 1653, dat tot in 1940 in SA Izegem beruste. — « Terrier van 1746 » opgemaakt door François Debal nr. 143 : « Marin Vermote by cheynse vanden prince van Iseghem een behuude erve..... alwaer voor desen de halle gestaen heeft, palende..... west de Cooremart ende ghemelde binnenweegh tusschen de beede marcten. »

2) Biekorf 54, 1953, 120.

« T'OFFERANDE MET DEVOTIE »

In de jaren 1870 was in de Westvlaamse parochiën van de Scheldestreek (Outrijve, Bossuit, Kerkhove e. a.) het volgende gebruik in voege : in al de missen waarin het volk ten offeren ging, gaf de koster het teken en riep van boven op het doksaal : « *t'offerande met devotie* ».

Is dat gebruik nog ergens bekend ?

J. H.

FAMILIENAAM COELUS. — Betr. de vraag boven blz. 32. Voor de familienaam Coelus moeten we, geloof ik, teruggaan op de oude (naar ik meen, thans verdwenen) familienaam *van den Coelhuus*. Die naam vond ik bij lezing zo vreemd dat ik hem onthield, zonder de vindplaats nu te kunnen terug aanwijzen.

L. V. A.

VERZET TEGEN DE LAATSTE TIENDHEFFINGEN

ARDOOIE EN ROESELARE

1794-1795

In 1793 en 1794 gebeurde de inning der tienden te Ardoonie, zoals overal elders, op een onregelmatige wijze. Volgens een verklaring uit 1797 door de dorpsgriffier Hil. Fr. van Coquelaere, zaakwaarnemer van de meeste locale tiendheffers, was de tiendrekening van 1793 nog niet opgemaakt « door de troubelen » en omdat « veel pachters door de plonderinghen niet voldaan hebben ». Ook voor 1794 was er dan nog geen rekening klaargemaakt « ter causen de pachters geen gevolg van thienderecht en hebben gehad ». Deze laatste bewering, die tamelijk vaag klinkt, is maar gedeeltelijk waar.

Mocht men de tienden in 1793 ten dele als verloren beschouwen, er waren ook redenen om deze van 1794 prijs te geven, want de oogst had weerom geleden van de oorlog. In 1794 nochtans waren er al andere redenen in het spel, en in 1795 waren het deze laatste alleen die werden vastgehouden, namelijk een *waar verzet* vanwege de boeren tegen de tienden.

Eén der tiendpachters, Louis De Deyne, die op 15 Juli 1794 een afdeling van de zgn. wieltiende te Ardoonie had gepacht, wilde daarom geen borg stellen, maar zamelde toch de tienden in. De « 411 schooven rogge en 817 schrancken vlasch » die hij aldus in zijn schuur samenbracht, werden daarom als gestolen goed beschouwd. Reeds op 25 Juli 1794 verzocht griffier van Coquelaere aan Beghin, « receveur général à Poperinghe », hem twee cavaliers te sturen om met de baljuw het « gestolene » uit de schuur te halen.

Anderzijds hadden haast alle boeren in Juli 1794 uitstel van levering gevraagd, daar hun oogst geplunderd was, deels door de Oostenrijkse, deels door de Franse legers. Uitstel tot in Augustus werd verleend, maar in Augustus weigerden verscheidene toch

hun tiende af te staan, zich steunende op het feit « que les dismes sont supprimées ». Op 28 Augustus vroeg van Coquelaere aan Lefort, « commissaire ordonnateur dans les divisions de gauche de l'armée de Sambre et Meuse à Ostende » te willen ingrijpen met « force militaire ». Lefort beval aan de tiendschuldigen binnen de vier dagen te betalen, ten minste voor wat de tienden betrof der Sint Amandsproosdij te Kortrijk. Of deze poging veel succes had, weten we niet.

In 1795 waren er zwaardere moeilijkheden. Een aanhechting aan Frankrijk scheen meer en meer nakend, zodat de tiendheffers nu zelf aan hun goed recht gingen twijfelen. De tienden waren inderdaad, samen met alle feodale verplichtingen, in Frankrijk reeds afgeschafft van bij het begin der Omwenteling (1789).

Toen de tienden op 14 Juli 1795 te Ardoosie werden verpacht en korts daarop toch nog opgehaald, was het aantal weigeraars vrij aanzienlijk. Op 1 Augustus schrijft burggraaf de Jonghe, heer van Ardoosie, één der grote tiendheffers, aan zijn intendant van Coquelaere dat het nu niet meer zou lukken militaire macht te gebruiken om de tienden op te eisen. Hij is van mening « dat het volck moet laeten afhaelen voor twelzyn der natie, daer de geestelyke thienden nu aen de natie toebehooren, *zegt men.* » Wat later, 14 Augustus, behandelt hij nogmaals per brief de kwestie. Nu gelooft hij dat het enige middel om de boeren te doen leveren, erin zou bestaan ze voor te spiegelen dat de republiek geen requisities meer zal uitvaardigen, op voorwaarde dat de tienden van dit jaar worden vereffend.

Deze zienswijze was natuurlijk verkeerd ! De Fransen achtten zich immers door niemand' of door niets gebonden — en allerminst door het tiendrecht dat ze zelf hadden afgeschafft — om al of niet requisities aan ons land op te leggen.

Voor al twee Ardooise pachters, Carel Lagae en Jan Baptist vanden Berghe, waren de opstokers van de

andere boeren. Lagae was de enige die rondliep, de anderen opzette en «voorders verfoeilycke discoursen uytbraeckt»; vanden Berghe bleef op «zynen hoeck» en had er allen tot de weigering opgeruid. Toen de tiende werd ingezameld gebeurde het «dat deene consenteert naer afvraeghinghe ende als de thiendepachters om de thiende gaen men refugeert hun die, andere doen verthienden van hunne gebeuren... soodanigh dat [het] naer hunne gouste gebeurt... Alle op den 11ⁿ [schoof] vallen wegh, andere doen refuys van den 11ⁿ ende laeten vande gebeuren verthienden op den 33ⁿ [schoof], niet anders willende betaelen».

Op 17 Augustus trokken drie of vier Ardooise boeren, waaronder Lagae en vanden Berghe, naar Roeselare, waar er overleg werd gepleegd met «die van Roeselare». Het verzet tegen de tienden kwam dus minstens over de hele streek voor en schijnt te zijn gevoerd in verstandhouding of voorafgaande afspraak met mekaar. Te Roeselare verwachtte men elk oogenblik de aankomst van notaris van Hecke en een zekere Demetz (1), die in opdracht van de opposanten, enige dagen voordien naar Parijs vertrokken waren «naer de Conventie»

1) Te Roeselare was er inderdaad een notaris Carolus-Magnus van Hecke in de jaren 1770-1780, maar in 1795 was hij al overleden. Hij had een zoon, Carolus Alexander van Hecke, waarvan evenwel geen spoor te vinden is, en waarvan ook niet geweten is of hij notaris werd. In alle geval is hij niet te Roeselare gestorven. Wel sterft er 1815 een Carolus v. H., 6 maand oud, zv. Jan, *molenaar*, 39 jaar.

De tweede afgevaardigde naar Parijs was waarschijnlijk Hilaire de Mets, *molenaar* op de Spanjemolen te Roeselare. Deze had betrekkingen met Ardooise, want een Hil. de Mets was er in 1730 lid der St. Sebastiaansgilde. Is het onze Hilaire, die op 13 prairial XII te Roeselare sterft als «sabotier, 75 ans»? Een Hilarius de Mets, geboren te *Rumbeke*, werd in 1765 poorter te Roeselare, en notaris Carolus-Magnus van Hecke was in die jaren notaris te *Rumbeke*. De naam van Hecke komt te Roeselare niet te veelvuldig voor en de Mets is zeldzaam in het Roeselaarse. (Beide personen werden ons vriendelijk aangewezen door dhr. J. Delbaere).

om het geval der tiendweigering te bepleiten en te behartigen. Men zal dus weer dezelfde redenering hebben gemaakt als in 1794, namelijk dat wij aan Frankrijk waren onderworpen en dat dus ook voor ons tienden niet meer bestonden. In feite waren wij wel bezet door Frankrijk, maar in rechte waren wij nog niet ingelijfd en gelijkgesteld met Frankrijk, en waren de tienden dus nog verplichtend.

Deze gebeurtenissen werden door van Coquelaere al daags daarna, 18 Augustus, overgebiefd aan burggraaf de Jonghe, die onmiddellijk het advies inwon van rechtsgeleerden uit Gent en de volgende dag stout terugschreef dat de tienden moesten geïnd worden en de weigeraars tot een dubbele tiendheffing zouden worden veroordeeld. De opstokers Lagae en vanden Berghe moesten voor de rechtbank gebracht en gestraft worden.

Boeren zijn koppig, ook in 1795. Maar burggraaf de Jonghe hield ook aan zijn standpunt. Op zijn initiatief trok Benoit van Coquelaere, broer van de griffier, met de officieren van Ardoosie het dorp rond om op te schrijven wie zijn tiendbelasting weigerde te voldoen. Het getal der weigeraars was zeer aanzienlijk. Deze operatie gebeurde van 5 tot 11 September 1795. Het is ook het laatste dat we over deze zaak konden vinden. Wie het dus haalde is niet geweten. (1)

Het is bekend dat de officiële afkondiging der inlijving van onze provinciën bij Frankrijk gebeurde op 1 October 1795. Van dit ogenblik af waren alle Franse wetten, de afschaffingen der tienden inbegrepen, hier van kracht. Uiteindelijk zullen de weigeraars uit Roeselare en omliggende het nog gewonnen hebben!

Al schijnt de gehele geschiedenis geen grote beeroering te hebben verwekt, toch blijkt het dat de tijdgenoten de tiendheffing hebben aangevoeld als een onrechtvaardige belasting, die alleen drukte op de

1) Rijksarchief Brugge, Triage de Liasses, nrs 312 en 654.

producerende landbouw. Dat onze boeren een reactie organiseerden en zelfs een delegatie naar Parijs zonden is, menen we toch, minder bekend. Of deze oppositie beperkt bleef tot onze streek weten we niet, maar wat we nu wel kunnen zeggen is dat de aanhechting bij Frankrijk niet door alle boeren als een ongeluk werd beschouwd, althans niet in het Roeselaarse.

L. VAN ACKER

TOPONYMICA UIT DE KUSTSTREEK

(Vervolg van blz. 49)

0871

KOOLKERKE. Uit *Colekerke* (zie Deflou). De traditionele verklaring van deze dorpsnaam maakt het zich gemakkelijk : kerk van Kole, Cole. Dit zou dan Nikolaas of liever nog Kolo (Kolbrecht, Kolfried, Kolman, Kolwin, e. a.) zijn. Carnoy aanvaardt deze uitleg en wijst op de analogie met Koolskamp, dat zonder enige twijfel op deze persoonsnaam teruggaat. Toch stoot deze verklaring op een in 't oog springende moeilijkheid : gaat het eerste lid van onze talrijke kerke- en kapellenamen op een persoonsnaam terug, dan staat het zonder uitzondering in de genitief : Ramskapelle, Wilskerke, Klemskerke, Snaaskerke, Adinkerke, Avekapelle = Avenkapelle, Bovekerke = Bovenkerke (van Bobo), enz. (1) Zeer waarschijnlijk zijn deze persoonsnamen niet die van de patroonheiligen maar van de stichters, bouwers, e. d. Voor *Kolekerke* is dit niet het geval : nooit zijn de oude vormen *Coleskerke* of *Colenkerke*. Dit is de reden waarom wij bovenstaande verklaring niet aanvaarden. Er moet voor het kool-element een andere oorsprong gezocht worden. Mansion (2) denkt aan kool = bekende groente (chou) ; dan zou Koolkerke een kerk in de moestuinen zijn... Is er dan niets beters te vinden vooraleer dit te aanvaarden ?

Men kan denken aan het woord *Kol* (Mnl. *Kolle*) : voorhoofd, bles. Verwant met Nederduits *Kolle* (plantenkop), Oud-

1) Ongetwijfeld ook *Zuienkerke* (Suwenkerke). Ondanks alles wat men over deze dorpsnaam geschreven heeft, blijft er maar één verklaring aanvaardbaar : *Kerk van Suwe*. Een afleiding van Mnl. *souw* (gracht) kan in ons dialect nooit *Zuienkerke* (volksmond *zoengkerke* uit *zuungkerke*) geworden zijn.

2) J. Mansion. Bestanddelen VI, Plaatsn., 1935. blz. 87.